

## A 19-20. század fordulóján Bécsben tanuló magyarországi diákok társadalmi háttere, előtanulmányai<sup>1</sup>

Tanulmányomban a századfordulón a bécsi civil felsőoktatási intézményekben tanuló magyarországi születésű hallgatók társadalmi hátterét, előtanulmányait vizsgálom. Elemzésem nem korabeli statisztikai kimutatásokon alapul (nem is alapulhat), hanem levéltári forrásokból (anyakönyvek, hallgatói nyilvántartások) nyert adatokon.<sup>2</sup> Az adatgyűjtés során a korabeli két bécsi (illetve Bécs vonzaskörzetéhez tartozó) katonai akadémia magyarországi hallgatóira vonatkozó információkat is összegyűjtöttük, úgy véljük azonban, hogy tekintettel a katonai felsőbb tanintézetekbe iratkozóknak a civil intézményeket választóktól igen elütő társadalmi hátterére,<sup>3</sup> az adatok együttes elemzése sok tekintetben torz képet eredményezne. A következőkben ezért „csak” hét civil, tehát nem katonai pályára felkészítő felsőbb, bécsi tanintézet magyarországi hallgatóinak származási helyét, felekezeti és anyanyelvi összetételét, a szülők foglalkozása által meghatározott társadalmi rétegződését és előtanulmányait vizsgáljuk. Mindenekelőtt azonban a peregrinusok intézmény-, illetve fakultásválasztását kell röviden jellemeznünk.

Az 1890-1918 közötti időszakban az általunk vizsgált hét felsőoktatási intézmény anyakönyveiben magyarországi hallgatók részéről 4795 új beiratkozásra találtunk adatot (1. táblázat). A hallgatók tényleges létszáma ennél valamivel kevesebb volt, mivel néhányan közülük több bécsi tanintézménybe is beiratkoztak.

---

<sup>1</sup> A tanulmány alapjául szolgáló előadás elhangzott a Pécsi Tudományegyetem Oktatás és Társadalom Doktori Iskolája konferenciáján 2006-ban. Az előadás szövege olvasható majd a doktori iskola honlapján is: [www.educationsociety.uni.hu](http://www.educationsociety.uni.hu)

<sup>2</sup> Nyolc bécsi felsőoktatási intézmény magyarországi hallgatóira vonatkozó adatokat megjelentettük egy adattárban: Patyi Gábor, *Magyarországi diákok a bécsi egyetemeken és főiskolákon 1890–1918* (Budapest: ELTE Levéltár, 2004).

<sup>3</sup> A katonai és civil felsőbb tanintézetek peregrinusainak társadalmi hátterét összevontan vizsgálom az adatbázis bevezető fejezetében: Patyi Gábor, *Magyarországi diákok a bécsi egyetemeken és főiskolákon 1890–1918* (Budapest: ELTE Levéltár, 2004), 25–48.

1. táblázat

Magyarországi hallgatók a bécsi civil felsőoktatási intézményekben 1890-1918.

	tanintézet	fő	%
1.	Bécsi Egyetem	2905	60,58
2.	Bécsi Műegyetem	801	16,70
3.	Export Akadémia	557	11,61
4.	Mezőgazdasági Főiskola	215	4,48
5.	Állatorvosi Főiskola	148	3,08
6.	Képzőművészeti Akadémia	103	2,14
7.	Konzuli Akadémia	66	1,37
	Összesen:	4795	100

Legtöbben a Bécsi Egyetemet választották. A Bécsi Egyetem a korabeli európai, illetve közép-európai felsőoktatási intézményhálózatban kiemelkedő szerepet töltött be.<sup>4</sup> A korabeli Európa (és a világ) hallgatói létszámát tekintve a párizsi egyetem után második legnagyobb univerzitása, az Osztrák–Magyar Monarchia számos tudományszakon legmagasabb színvonalon oktató egyeteme, és általában a dél-kelet európai értelmiség képzésének legfontosabb intézménye volt. A császárvárosi intézmény a 19. század kezdetétől kiemelkedő szerepet játszott a magyarországiak külföldre irányuló egyetemjárásában is.<sup>5</sup>

Az egyetem fakultásai közül a választás gyakoriságát tekintve a jogi kar áll az első helyen (927 fő, az egyetemre iratkozók 30,20%-a), melyet alig lemaradva követ az orvosi kar (918 fő, 29,91%). A jogi kar népszerűségét magas tudományos színvonala mellett elsősorban az magyarázza, hogy az itt elsajátított tudás a birodalom minden szegletében kamatoztatható volt, és a megszerzett diploma belépőt jelenthetett a dualista monarchia államigazgatásának felsőbb köreibe. Minden bizonnyal vonzó volt az a „társadalmi tőke” is, melyet a diákévek alatt szövődött barátságok és egyéb kapcsolatok révén a Monarchia ezen egyetemén biztosíthattak maguknak leginkább az uralkodói elitbe bejutni szándékozó hallgatók.<sup>6</sup>

<sup>4</sup> A Bécsi Egyetem és a Műegyetem nemzetközi rangjához lásd: Karády Viktor, „Egyetemi világváros a századvégen: a bécsi diákság és a közép-európai felsőoktatás nemzetközi piaca (1880–1900)”, in: *Zsidóság és társadalmi egyenlőtlenségek (1867–1945)* (Budapest: Replika Kör, 2000), 283–311.

<sup>5</sup> A 19. század korábbi időszakainak Bécsbe irányuló peregrinációjához lásd: Szögi László, *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom egyetemein I. 1790–1850* (Budapest–Szeged: ELTE Levéltár, 1994), és Szögi László és Kiss József Mihály, *Magyarországi diákok a bécsi egyetemeken és főiskolákon 1849–1867.* (Budapest: ELTE Levéltár, 2003)

<sup>6</sup> Vö: Victor Karady, „Funktionswandel der österreichischen Hochschulen in der Ausbildung der ungarischen Fachintelligenz vor und nach dem ersten Weltkrieg”, In *Bildungswesen und Sozialstruktur in Mitteleuropa im 19. und 20. Jahrhundert*, szerk. Victor Karady und Wolfgang Mitter (Köln–Wien: Böhlau Verlag, 1990), 187.

A bécsi fakultások közül a 19. század korábbi évtizedeiben a legnagyobb vonzerőt az orvosi kar fejtette ki a magyarországi hallgatókra. A bécsi orvosi iskola a 19. század középső harmadában és a századfordulón is méltán számított a világ egyik legjobbjának,<sup>7</sup> és szerepe meghatározó volt a 19. századi magyar orvosértelmisség képzésében. Magyarázatra inkább az szorul, hogy miért nem választották nagyobb arányban a századforduló peregrinusai. Indokolásképp felhozhatjuk a századfordulón a monarchia mindkét felében elterjedt vélekedést az orvosi pálya túltelítettségéről<sup>8</sup> (a '90-es évek elejétől mind a bécsi orvosi kar, mind a magyar egyetemek orvosi fakultásainak látogatottsága visszaesett), és a korabeli hazai egyetemeken folyó orvosképzés magas színvonalát. 1899. január elsejével megszűnt a Lajtán innen, illetve a Lajtán túl szerzett orvosi diplomák addigi kölcsönös érvényessége: vagyis a Bécsben tanult orvosnak oklevelét ezután Magyarországon honosítani kellett. Minden bizonnyal ez a rendelkezés is, és Bécs városában, illetve az egyetem hallgatóságának körében egyre erősödő antiszemita érzület is (hiszen a karra beiratkozó magyarországiak jelentős része az izraelita felekezethez tartozott) hozzájárult ahhoz, hogy az 1899-et követő években csak kevés magyarországi iratkozott be a bécsi orvosi karra. 154 fő (5,01%) ment a gyógyszerészeti tanfolyamra. Amennyiben őket az orvosokkal egy szakmacsoportba soroljuk, akkor együtt többségben vannak a jogászokkal szemben.

A preferenciát tekintve a harmadik helyen, az előző kettőtől leszakadva (486 fő, a Bécsi Egyetem magyarországi hallgatóinak 15,83%-a) találjuk a filozófiai kart, amely a Bécsi Egyetemen egyaránt átfogta a humán jellegű és a természettudományos tanszékeket, intézeteket. A humán szakok igazán csak a magyarországi német ajkú lakosság számára jelenthettek komolyabb vonzerőt, hiszen itt felfrissíthették kulturális identitásukat. Közülük is főképp az erdélyi szászok számára, mivel egyedül ők rendelkeztek német nyelvű középiskolai hálózattal, ahol kamatoztathatták az itt szerzett oklevelet és tudást.<sup>9</sup> A reáلتudományokban ekkortájt néhány németországi egyetem rangosabbnak számított.

477 hallgató (15,54%) választotta a katolikus teológiai kart. A Bécsi Egyetem már több évszázada fontos szerepet játszott a honi katolikus papság (katolikus

---

<sup>7</sup> A bécsi orvosi iskola történetének kiváló monografikus feldolgozása: Lesky Erna, *Die wiener medizinische Schule im 19. Jahrhundert* (Graz-Köln: Hermann Böhlau Nachfolger, 1965)

<sup>8</sup> Vö: Gary B. Cohen, „Studenten der Wiener Universität von 1860 bis 1900,” in *Wegenetz europäischen Geistes II. Wissenschaftszentren und geistige Wechselbeziehungen zwischen Mittel- und Südosteuropa vom Ende des 18. Jahrhunderts bis zum Ersten Weltkrieg*, hg. Richard Georg Plaschka und Karlheinz Mack, (Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1987), 297., Györy Tibor, *Az Orvostudományi Kar története 1770–1935 (A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története III.)* (Budapest: Pázmány Péter Tudományegyetem, 1936), 681.

<sup>9</sup> Vö: Victor Karady, „Funktionswandel der österreichischen Hochschulen in der Ausbildung der ungarischen Fachintelligenz vor und nach dem ersten Weltkrieg,” in *Bildungswesen und Sozialstruktur in Mitteleuropa im 19. und 20. Jahrhundert*, hg. Victor Karady und Wolfgang Mitter (Köln-Wien: Böhlau Verlag, 1990), 189.

elit) oktatásában, ez a hagyomány nem szakadt meg a századfordulón sem. A kar hallgatói a Bécsi Egyetem hallgatóságán belül kicsiny csoportot alkottak, ezért a magyarországi hallgatók a kar diákságának tekintélyes részét képezték. A katolikus teológus peregrinusok több mint háromnegyede (77%) egyúttal a Pázmáneum kötelékébe is tartozott.<sup>10</sup>

Az egyetemre iratkozó magyarországiak a legkisebb számban az evangélikus teológiai kart választották (107 fő, 3,48%). Nem meglepő ez a tény, ha tekintetbe vesszük Bécs és az egyetem katolikus hagyományait. A protestáns teológiai intézetet alapították az egyetem karai közül legkésőbb (1821-ben azzal a céllal, hogy a birodalom határain túli tanulástól eltiltott protestánsoknak a császárvárosban biztosítsanak tanintézményt), és fejlődését a 19. század folyamán sok tényező akadályozta. A hazai protestánsok nem tekintették igazán magukénak, amit a beiratkozások alacsony száma ékesen bizonyít.

Az egyetem után a Bécsi Műegyetemet választotta a legtöbb peregrinus. Mégis, az orvosi karhoz hasonlóan, inkább az itt tanuló magyarországiak viszonylag csekély száma szorul indoklásra. 1849 és 1867 között több magyarországi hallgató tanult itt, mint a századfordulón.<sup>11</sup> Magyarózatképp a magyar főváros műegyetemének dualizmus kori jelentős fejlődését és a bécsi intézményben az 1902/03-tanévtől bevezetett, a magyarországi hallgatókat negatívan érintő létszámkorlátozást (numerus clausus) hozhatjuk fel.

Sok magyarországi tanult az Export Akadémián. Az intézmény modern tananyagot kínált, és Magyarországon ekkoriban nem volt ilyen profilú főiskola. Viszonylag kevesen iratkoztak be a Bécsi Mezőgazdasági Főiskolára és az Állatorvosi Főiskolára. Annak ellenére, hogy hazánk ekkor még döntően agrárország volt, a hazai mezőgazdasági felsőbb oktatás iránti igény sem volt nagy. A magyar fővárosban működő Állatorvosi Főiskola a bécsi hasonló tanintézetnél ekkoriban jobban szervezett, kiváló tanerőkkel rendelkező intézmény volt, így ezen a szakterületen minőségi különbség nem indokolta a bécsi peregrinációt. Utolsó előtti helyen találjuk a Bécsi Képzőművészeti Akadémiát. A magyarországi művésznövendékek ekkor már szívesebben látogatták a németországi (főképp müncheni) és a párizsi művészeti iskolákat. A legkevesebb magyarországi hallgató a Konzuli Akadémiára iratkozott be.

---

<sup>10</sup> Vö: Fazekas István, *A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói 1623–1918 (1951)* (Budapest: ELTE Levéltár, 2003)

<sup>11</sup> 1849–1867 között magyarországi hallgató tanult a Bécsi Műegyetemen. A számadat megtalálható: Szögi László és Kiss József Mihály, *Magyarországi diákok a bécsi egyetemeken és főiskolákon, 1849–1867* (Budapest: ELTE Levéltár, 2003), 16.

## Származási helyek

	Régió	eset	%
1.	Felvidék és Kárpátalja	1268	26,44
2.	Alföld és Bácska-Bánát	1026	21,39
3.	Erdély és Partium	991	20,66
4.	Dunántúl	936	19,52
5.	Budapest	685	10,95
	Nem meghatározható	52	1,08
	Összesen	4795	100

A történelmi Magyarország nagyobb régióinak részesedését mutatja a 2. táblázat. A nagyrégiók közül a Felvidékről és Kárpátaljáról mentek a legtöbben Bécsbe tanulni. A második helyen találjuk az Alföldet és Bácska-Bánátot, utána Erdélyt és a Partiumot, majd a Dunántúlt és a főváros zárja a sort. Amennyiben eltekintünk a fenti régióhatároktól és megvizsgáljuk, hogy mely megyékben és városokban született hallgatók iratkoztak be kiemelkedően nagy számban a Bécsi Egyetemre, akkor a következő jelentősebb peregrinusküldő összefüggő területek rajzolódna ki. A nyugati határszéli megyék és városaik (Zala, Vas, Sopron, Moson, Pozsony, Nyitra és Trencsén), a déli határszéli megyék és városaik (Baranya, Bács-Bodrog, Temes, Torontál és Krassó-Szörény), Erdély bizonyos, főképp szászok lakta megyéi és városai (Beszterce-Naszód, Nagyküküllő, Szeben, Brassó). Jelentős peregrinus-küldő „szigetek” (tehát az összefüggő, egymás mellett lévő megyéktől elszigetelt területek) voltak Budapest és Szepes megye. Mindegyik régió esetében más-más okok magyarázhatják a kiemelkedő arányú részesedést (földrajzi közelség a nyugati határszéli megyéknél, nyelvi-kulturális tényezők a Délvidék, Erdély és a Szepesség esetében, magas urbanizációs szint a főváros esetében stb.).

Külön ki kell emelni a városok jelentőségét: a 10 legtöbb hallgatót küldő város részesedése az összlétszámból majdnem eléri a 30 %-t. Ezek egyébként egy kivétellel (Győr városa, amely közel fekszik a „nyugati határszéli megyékhez”, tehát akár nem is kell kivételnek tekinteni) a fent említett három jelentősebb peregrinus-küldő összefüggő területen helyezkednek el (Budapest, Pozsony, Nagyszeben, Brassó, Sopron, Temesvár, Beszterce, Győr, Újvidék, Nagyszombat). Nem találjuk viszont az első tízben az Alföld ekkor rohamosan fejlődő, és főképp magyar ajkú lakossággal rendelkező városait (Miskolc, Debrecen, Szeged, Szolnok, Kecskemét, Hódmezővásárhely, Nagyvárad stb.)

A 4795 beiratkozásból 4589 esetben (95,70%) találtunk adatot a hallgatók felekezeti hovatartozásáról. A felekezeti megoszlásra vonatkozó adatokat a 3. táblázatban gyűjtöttük össze, egyaránt megadva az egyes felekezeti csoportoknak az összlétszámból és az ismert felekezetűek közül való részesedésének arányszámaikat. A továbbiakban egyrészt a felekezeti hovatartozás és az intézmény-, illetve fakultásválasztás közötti összefüggéseket jelezzük, másrészt a peregrinusok felekezeti viszonyait összevetjük a korabeli Magyarország lakosságának felekezeti arányaival.<sup>12</sup>

3. táblázat.

A magyarországi hallgatók felekezeti megoszlása

felekezet	eset	összes %-ban	ismert %-ban
római katolikus	1818	37,81	39,50
izraelita	1415	29,50	30,83
evangélikus	813	16,95	17,71
görögkeleti	334	6,96	7,27
görög katolikus	109	2,27	2,37
református	88	1,83	1,91
felekezetnélküli	14	0,29	0,30
unitárius	3	0,06	0,06
jelöletlen	206	4,29	
Összesen:	4795	100	

A hallgatók legnagyobb hányadát a római katolikus felekezethez tartozók teszik ki. Részesedésük azonban jóval csekélyebb, mint a korabeli Magyarország összlakosságán belüli arányuk (1910-ben 49,3%). A Bécsi Egyetem karai közül, a katolikus teológiai kar mellett (ahol számarányuk 95,36% volt) csak a jogi karon voltak a fenti arányszámnál többen, az egyetem más fakultásain viszont az összevont számarányuknál is kisebb mértékben voltak képviselve. Kevesen voltak a műegyetemen és az Export Akadémián is. Összarányukat messze meghaladták viszont a Konzuli Akadémia hallgatói között.

A második legnépesebb csoportot az izraelita felekezethez tartozók alkották, többszörösen meghaladva országos arányszámukat (1910-ben 5%). Ha adatainkat összevetjük a 19. század korábbi időszakainak Bécsbe irányuló peregrináció-

<sup>12</sup> A tanulmányban alább következő, a korabeli Magyarország össznépességének felekezeti összetételére vonatkozó adatok megtalálhatók: *Magyar Statisztikai Évkönyv*. Új folyam, XIX., 1911. (Budapest: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1912), 19.

jára vonatkozó kutatások eredményeivel, akkor kiderül, hogy az izraelita felekezethez tartozók a 19. század folyamán egyre fokozottabban vettek részt a bécsi peregrinációban.<sup>13</sup> Az arányuk az egyetemen, az orvosi karon volt a legmagasabb (46,96%), de sokan voltak a jogi és a bölcsészkar hallgatói között is (miközben ugyanekkor a budapesti univerzitáson ezen a két fakultáson viszonylag alacsony volt a részesedésük).<sup>14</sup> Az Export Akadémia magyarországi hallgatóinak több mint fele közülük került ki (54,05 %), és sokan tanultak a bécsi műegyetemen is (33,50%). A Konzuli Akadémia magyarországi hallgatói közül senki sem tartozott az izraelita felekezethez. A római katolikus és az izraelita felekezethez tartozó peregrinusok tanintézet- illetve fakultásválasztásában sajátos párhuzam látható: Az olyan intézményekben vagy karokon, ahol a katolikusok számaránya jelentős, ott az izraelitáké csekély és fordítva.

Az evangélikusok képezték a harmadik legnagyobb felekezeti csoportot, 16,95%-os részesedésükkel messze meghaladva országos arányszámukat (1910-ben 7,1%). Többségük német anyanyelvű, erdélyi szász volt. Az egyetem protestáns teológiai kara mellett különösen nagy arányban voltak jelen a gyógyszerész tanfolyamon (56,92 %), de sokan voltak a bölcsészkaron (20,15 %) és a képzőművészeti akadémián is (23,76%). A görögkeleti felekezethez tartozók aránya a peregrinusok között kicsit több mint felét teszi ki a korabeli országos részesedésüknek (1910-ben 12,8%). A magyarországi hallgatóknak csak 2,39%-a volt görög katolikus, messze elmaradva országos arányuktól (1910-ben 11%). Egyedül a katolikus teológiai kar magyarországi hallgatói között találjuk őket kissé nagyobb arányban (3,97%).

A kifejezetten a magyar etnikumhoz kötődő felekezetek (református, unitárius) tagjai, országos arányukhoz képest (1910-ben 14,3% és 0,4%) csekély mértékben képviseltették magukat a bécsi peregrinusok körében. A 19. század korábbi évtizedeiben sem mutattak lényegesen nagyobb érdeklődést a bécsi tanintézetek iránt. A reformátusok csak a Konzuli Akadémián voltak felülreprezentálva.

### *A hallgatók anyanyelvi megoszlása*

A dualizmuskori peregrinációs, és a hazai egyetemeken, főiskolákon tanult hallgatókra vonatkozó kutatások egyik legfontosabb problémakörét a hallgatók anyanyelvi, nemzetiségi viszonyainak feltárása jelenti. Adatgyűjtésünk során kiindulási alapként nem az etnikumot, hanem a születési helyet választottuk. Tehát

---

<sup>13</sup> Szögi László és Kiss József Mihály, *Magyarországi diákok a bécsi egyetemeken és főiskolákon 1849–1867* (Budapest: ELTE Levéltár, 2003), 26.

<sup>14</sup> Vö: Victor Karady, „Funktionswandel der österreichischen Hochschulen in der Ausbildung der ungarischen Fachintelligenz vor und nach dem ersten Weltkrieg”, in *Bildungswesen und Sozialstruktur in Mitteleuropa im 19. und 20. Jahrhundert*, hg. Victor Karady und Wolfgang Mitter, (Köln–Wien: Böhlau Verlag, 1990), 190.

nem a magyar etnikumú, hanem a korabeli Magyarországon született hallgatók Bécsbe irányuló egyetemjárásának feltárására vállalkoztunk. A korszakra vonatkozó bécsi egyetemi levéltári források, ellentétben a kiegyezést megelőző időszakok levéltári anyagával, többnyire tartalmaznak utalást a hallgatók anyanyelvi viszonyaira (4298 hallgató, a peregrinusok 89,63%-a esetében, lásd: 4. táblázat).

#### 4. táblázat.

#### A hallgatók anyanyelvi megoszlása

	anyanyelv	eset	összes %-ban	ismert %-ban
1.	magyar	2001	41,73	46,55
2.	német	1713	35,72	39,85
3.	román	235	4,90	5,46
4.	szerb	164	3,42	3,81
5.	szlovák	54	1,12	1,25
6.	szláv	40	0,83	0,93
7.	horvát	38	0,79	0,88
8.	egyéb*	53	1,10	1,23
	jelöletlen	497	10,36	
	együtt	4795	100	

\*lengyel, jiddis, cseh, görög, szlovén, rutén

A peregrinusok körében a legnagyobb csoportot a magyar ajkúak alkották. A 19. század elején és közepén becslések szerint a magyar anyanyelvűek a bécsi peregrinusoknak még jóval kisebb részét képezték.<sup>15</sup> A magyarság javára történt nagymértékű eltolódás alapvető okát a dualizmus kori asszimilációs folyamatokban látjuk.<sup>16</sup> Ezt a magyarázatot támasztja alá, hogy a magyar anyanyelvűek közül (csak két fővel haladva meg a katolikusok létszámát) a legtöbben az izraelita felekezethez tartoztak (880 fő 43,97%), és találunk közöttük 19 olyan hallgatót is, akik vagy a görög katolikus, vagy a görögkeleti egyházak tagjai voltak. A magyar anyanyelvű hallgatók aránya a peregrinusok körében egyébként alatta maradt a magyar nyelvűek Magyarország összlakosságán belüli arányának (1900-ban 51,4% és 1910-ben 54,5%).<sup>17</sup>

<sup>15</sup> Szögi László és Kiss József Mihály, *Magyarországi diákok a bécsi egyetemeken és főiskolákon 1849–1867* (Budapest: ELTE Levéltár, 2003), 40.

<sup>16</sup> A téma nagyszámú irodalmából itt most csak egy összefoglaló tanulmányra utalunk: Karády Viktor, „Egyenlőtlen elmagyarosodás, avagy hogyan vált Magyarország magyar nyelvű országgá?”, in *Zsidóság, polgárosodás, asszimiláció* (Budapest: Cserépfalvi Kiadó, 1997), 151–195.

<sup>17</sup> A tanulmányban alább következő, a korabeli Magyarország össznépeességének anyanyelvi összetételére vonatkozó adatok megtalálhatók: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Új folyam, XIX., 1911. (Budapest: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1912), 19.



A második legnagyobb létszámú csoportot a német ajkúak alkották, részesedésük többszörösen meghaladta a korabeli országos arányukat (1910-ben 10,4%). Az 1849 és 1867 közötti időszakban a bécsi peregrinusok körében vélhetőleg még a német anyanyelvűek képezték a legnépesebb csoportot.<sup>18</sup> A visszaesés egyik okát a századfordulón nagy méreteket öltő németországi peregrináció elszívó hatásában, a másik okot a már említett asszimilációs tendenciákban látjuk. A német anyanyelvűek között a római katolikusok képezték a legnépesebb felekezeti csoportot (711 fő, 41,50%), az evangélikusok és az izraeliták aránya nagyjából azonos volt (28,77% és 28,19%). A harmadik legnépesebb csoportot a román anyanyelvű hallgatók alkotják, részesedésük mégis csak az országos arányuk harmadát teszi ki (1910-ben 16,1%). Többségük a görögkeleti felekezethez (60,42%), kisebb részük a görög katolikushoz tartozott. Negyedik helyen találjuk a szerb anyanyelvű hallgatókat. Részesedésük a bécsi peregrinusok körében nagyobb volt, mint országos arányuk (1910-ben 2,5%).

Meglepő, hogy mindössze 54 szlovák anyanyelvű hallgatót találtunk (1,12%). Jóllehet, a származási helyek alapján annak a 40 hallgatónak a többségét is szlováknak tekinthetjük, akiknél anyanyelvként a szláv van megjelölve, azonban még így is feltűnően kis részét alkotják a bécsi peregrinusoknak. (1849 és 1867 között még a negyedik legnépesebb csoportot alkotva a peregrinusok 5,2%-t tették ki és 1910-ben országos arányuk 10,7% volt.)<sup>19</sup> Megfogyatkozásuk okait ismét csak főképp a magyarországi szlovákságot különösen érintő asszimilációs folyamatokban, a szlovák nyelvű középiskolai képzés dualizmuskori leépítésében, és a cseh tanyelvű prágai felső tanintézetek elszívó hatásában véljük felfedezni.<sup>20</sup>

Tisztában vagyok azzal, hogy önmagában az anyanyelvre vonatkozó adatokból a századfordulón Bécsben tanult magyarországi hallgatók nemzetiségi, etnikai összetételére következtetni nem lehet. De ha az előző három elemzési szempontot (születési hely, felekezeti hovatartozás, anyanyelv) együttesen tekintjük, akkor a következő sommás megállapítást tehetjük: a peregrinusok legalább kétharmada<sup>21</sup> valamely nemzeti vagy felekezeti kisebbség tagja volt. Előszeretettel küldték fiaikat (és lányaikat) Bécsbe a délvidéki katolikus svábok, a bánáti ortodox szerbek, a bánáti és dél-erdélyi ortodox és görög katolikus románok, az erdélyi evangélikus szászok, a fővárosi, felvidéki és nyugati határszéli izraeliták.

---

<sup>18</sup> Szögi László és Kiss József Mihály, *Magyarországi diákok a bécsi egyetemeken és főiskolákon 1849–1867* (Budapest: ELTE Levéltár, 2003), 40–41.

<sup>19</sup> *Ibid.* 41.

<sup>20</sup> A Prágában tanuló magyarországi hallgatókhoz lásd: Mészáros Andor, *Magyarországi diákok a prágai egyetemeken és főiskolákon 1850–1918*. (Budapest: ELTE Egyetemi Levéltár, 2001)

<sup>21</sup> A nemzetiségi nyelvet beszélők és az izraelita felekezethez tartozó magyar anyanyelvű hallgatók együtt a peregrinusok 66,25%-át teszik ki.

A korszakunkra vonatkozó bécsi egyetemi anyakönyvekben és más iratokban többnyire külön rovat található az apa vagy a gyám foglalkozásának jelölésére. Sajnos a Bécsi Egyetemen (ahol a legtöbb magyarországi hallgató tanult) a legfontosabb forrásunkat jelentő szemeszterenkénti tantárgyfelvételi lapokat (szemeszterívek) a hallgatók saját kezűleg töltötték ki, és az apa foglalkozására utaló rovatot gyakran üresen hagyták. Az Export Akadémia hallgatóságával kapcsolatban pedig egyáltalán nem rendelkezünk az apa foglalkozására utaló adatokkal. Ezzel magyarázható, hogy csak 3588 esetben (74,82%) van információnk a szülő foglalkozásáról. Ezek az adatok csak arra elegendőek, hogy a hallgatók társadalmi rétegződésére vonatkozó legfontosabb következtetéseket levonjuk. Az anyakönyvekben talált foglalkozásokat 15 nagyobb kategória szerint rendszereztük (lásd 5. táblázat).

5. táblázat.

A magyarországi hallgatók megoszlása az apa vagy gyám foglalkozása szerint

	foglalkozás	eset	%
1.	kereskedő	590	12,30
2.	hivatalnok, tisztviselő	551	11,49
3.	tanár, ügyvéd, értelmiségi	396	8,25
4.	iparos	350	7,29
5.	gyáros, polgár, magánzó, bankár	314	6,54
6.	nemes, birtokos, arisztokrata	285	5,94
7.	orvos, sebész, gyógyszerész	210	4,37
8.	paraszt, földműves	165	3,44
9.	uradalmi tisztviselő	155	3,23
10.	katonatiszt	148	3,08
11.	egyházi személy	147	3,06
12.	mérnök, építész, gépész	92	1,92
13.	főhivatalnok, képviselő	50	1,04
14.	művész, zenész, író	25	0,52
15.	haszonbérllő, gazdálkodó	16	0,33
16.	egyéb	94	1,96
	jelöletlen	1207	25,17
	összesen	4795	100

Azon peregrinusok közül, kiknél ismerjük a szülő foglalkozását, a legtöbben kereskedői családi háttérrel rendelkeztek. A réteg tényleges képviselője a peregr-

rinusok körében vélhetőleg még nagyobb volt, hiszen éppen az Exportakadémia hallgatóinak szülői háttéréről nem rendelkezünk információval, ahol valószínűleg nagyon sok „kereskedőcsemete” tanult. Már a reformkorban és az önkényuralom korában is ebből a rétegből került ki a legtöbb Bécsben tanuló magyarországi diák.<sup>22</sup> Kétharmaduk izraelita felekezetű volt, itt jól tetten érhető a zsidó értelmiség kialakulásának folyamata, de találunk köztük szép számmal szerb, német és román kereskedők utódait is. Kiemelkedően sokan iratkoztak be köztülük az egyetem orvosi karára és a műegyetemre. Az iparos családi háttérűekkel együtt tekintve, a hallgatóság majdnem húsz százalékát teszik ki (19,59%). A Bécsben tanuló peregrinusok társadalmi összetételének vizsgálata megerősíti Andorka Rudolfnak a korabeli hazai felsőfokú tanintézetek hallgatóinak társadalmi összetételéről megfogalmazott összefoglaló megállapítását, miszerint a magyar értelmiség utánpótlásának fő forrása akkoriban az önálló kereskedők és iparosok rétege volt.<sup>23</sup>

Második helyet foglalják el, több mint 11%-os részesedéssel a hivatalnokcsaládok gyermekei. Arányuk az önkényuralmi időszak bécsi peregrinusainak körében is hasonló volt. Ebbe a kategóriába a városi és megyei tisztviselők és az államigazgatás alsóbb szintjein működő hivatalnokok gyermekeit soroltuk. Az uradalmi tisztviselők és a főhivatalnokok (jóval kevesebb) gyermekeit külön kategóriákba vontuk össze. A hivatalnokcsaládból származó hallgatók körében a német anyanyelvűek (247) többen voltak, mint a magyarok (178), és a jogi kart látogatták messze átlagon felül. Akkoriban a hazai jogi karok hallgatói körében is sok köztisztviselő gyermek volt, és az sem meglepő, hogy inkább a német nyelvű hivatalnokszülők küldték Bécsbe tanulni fiaikat.

Harmadik helyet foglalják el a tanár, ügyvéd és más humán értelmiségi szülők gyermekei. Ez a réteg a 19. század folyamán fokozatosan növelte részvételét a bécsi peregrinációban. Kevesebben tanultak Bécsben orvos, sebész vagy gyógyszerész szülői háttérrel. Az önkényuralom időszakában arányuk még jóval nagyobb volt (8,4%).<sup>24</sup> Megfogyatkozásuk fő okát a bécsi orvosi kar iránti érdeklődés csökkenésében érhetjük tetten, hiszen az orvos-gyógyszerész szülők gyermekei leginkább az orvosi kart és a gyógyszerészeti tanfolyamot látogatták. Az értelmiségi háttérnél maradván még kevesebb hallgatónak volt egyházi személy az édesapja vagy gyámja. A bécsi protestáns teológiai kart a századfordulón csak kevés magyarországi látogatta (107 fő). Az a protestáns lelkészcsaládokra

---

<sup>22</sup> Szögi László és Kiss József Mihály, *Magyarországi diákok a bécsi egyetemeken és főiskolákon 1849–1867* (Budapest: ELTE Levéltár, 2003), 21.

<sup>23</sup> Andorka Rudolf, „Az egyetemi és főiskolai hallgatók társadalmi összetétele 1898–1942”, *Statisztikai Szemle* (1979): 196–198.

<sup>24</sup> Az 1849–1867 közötti időszakban Bécsben tanuló magyarországi hallgatók társadalmi háttéréhez lásd: Szögi László és Kiss József Mihály, *Magyarországi diákok a bécsi egyetemeken és főiskolákon 1849–1867* (Budapest: ELTE Levéltár, 2003), 21–24.

jellemző gyakorlat, hogy nemzedékeken keresztül a lelkészi hivatást választják, tehát nem növelték jelentősen Bécsben az egyházi személyek fiainak arányát. Az evangélikus lelkészszülők mellett görögkeleti és görög katolikus pap és rabbi szülők gyermekeit találjuk e csoportban. Nagyon kevesen származtak műszaki értelmiségi (szinte kizárólag német és magyar nyelvűek), és még kevesebben művész, zenész, író családból. A fentebb említett értelmiségi foglalkozású szülők gyermekei összesen a bécsi diákok 18,14%-át tették ki.

Az ötödik helyet foglalták el a gyárosok, polgárok, magánzók és bankárok gyermekei. A hatodik helyen találjuk a nemes, birtokos és arisztokrata családok sarjait. Meg kell jegyeznünk, hogy ez a foglalkozási kategóriánk árul el talán a legkevesebbet a tényleges viszonyokról. Egyrészt nagyon széles réteget fog át a kisebb birtokosoktól az arisztokratáig, másrészt a nemesi származású szülők hivatalos vállalkozások, katonai szolgálatba léphettek stb., tehát megjelenhettek más foglalkozási kategóriákban is. Ezt alátámasztja az a tény, hogy nemesi előnévre sokkal több esetben találtunk utalást a forrásokban (422 eset, 8,8%), mint nemes, birtokos és arisztokrata foglalkozásjelölésre. Inkább az előnevekből kiindulva mondhatjuk, hogy a réteg képviselője majdnem elérte a 9%-t, közülük pedig 11,37% (48 fő) volt arisztokrata. A nagymérvű jelenlétben azt a tendenciát láthatjuk, hogy az elszegényedő nemesi famíliák gyermekei egyre gyakrabban választották az értelmiségi pályát. Az egyetem jogi karán, a Mezőgazdasági Főiskolán és a Konzuli Akadémia hallgatóinak körében voltak a nemesi származású ifjak átlagon felül reprezentálva.

Csekély számú paraszt, földműves szülő gyermeke tanult ekkoriban Bécsben. A hazai egyetemekhez hasonlóan, többségük itt is vagy a katolikus (69), vagy pedig a protestáns (15) teológiai karokra iratkozott. Viszonylag sokan tanultak közülük az Állatorvosi Főiskolán is (21 fő).

### *Középiskolai és egyetemi előtanulmányok*

A Bécsben tanuló magyarországiak majdnem háromnegyedénél (3543 fő, 73,93%) találtunk a forrásokban utalást közép- vagy felsőfokú előtanulmányokra. A hallgatók nagyobb része közép (2525 fő, 52,65%), kisebb része pedig egyetemi előtanulmányokat követően (1018 fő) iratkozott be valamely bécsi felsőbb tanintézetbe. Itt kell megjegyeznünk, hogy az egyetemeknél és műegyetemeknél alacsonyabb szintű (pl. jogakadémiai) előtanulmányokat a középiskolaihoz soroltuk.

Pontosan ugyanannyi esetben (236–236) a forrásokból csak az derül ki, hogy a hallgatók gimnáziumot illetve reáliskolát végeztek. 512 esetben (10,6%) találtunk arra utalást, hogy a hallgató már a gimnáziumi vagy reáliskolai tanulmányait is a történelmi Magyarország határain kívül folytatta, közülük a többség Bécsben (378 fő).

A magyarországi iskolavárosok közül azok középiskoláiból jöttek sokan, melyek a származási helyek elemzésekor már említett jelentős peregrinusküldő régiókban helyezkedtek el. Az első tíz legtöbb hallgatót küldő iskolaváros körében (Budapest, Pozsony, Esztergom, Nagyszeben, Brassó, Sopron, Újvidék, Beszterce, Nagyszombat, Besztercebánya) csak Esztergot találjuk, melyre nem áll a fenti megállapítás. A Bécsi Egyetemen, mint már fentebb volt szó róla, jelentős számú magyarországi katolikus teológushallgató tanult ekkoriban. Ők gyakran esztergomi középiskolai előtanulmányok után érkeztek Bécsbe. Nagyszebenben, Besztercén és Brassóban evangélikus szellemiségű német nyelvű gimnáziumok működtek, Brassóban mellett a görög katolikus felekezet által fenntartott román nyelvű gimnázium is volt. Az újvidéki gimnázium pedig a görögkeleti egyház által működtetett, szerb tannyelvű középiskola volt.<sup>25</sup> A középiskolai előtanulmányok vizsgálata tovább erősíti azt a fentebbi megállapításunkat, miszerint a korabeli bécsi egyetemjárásban főképp bizonyos nemzeti-felekezeti kisebbségek tagjai vettek részt intenzíven. Ismét szeretnék utalni arra is, hogy a Bécsben tanuló szlovák anyanyelvű diákok igen alacsony száma összefüggésben lehet azzal a ténnyel, hogy szlovák tannyelvű középiskola nem működött ekkoriban az országban.

Az 1018 egyetemi vagy műegyetemi előtanulmányokkal beiratkozó diák többsége (619 fő, 60,80%) valamely magyarországi felsőoktatási intézményből érkezett (a legtöbben a főváros egyeteméről, 452 fő). 216 fő (21,21%) tanult előzőleg valamely, a Monarchia Lajtán túli felén lévő intézményében. 82 fő (8,05%) előzőleg német birodalmi egyetemre vagy műegyetemre iratkozott be, és csak nagyon kevesen jöttek más európai országok egyetemeiről.

Mintegy tizenöt éve kezdődött, és lassan a végéhez közeledik az a nagyszabású, számos történész együttes munkájára épülő kutatás, amely az újkori magyarországi, külföldre irányuló egyetemjárás teljes feltárását tűzte ki célul.<sup>26</sup> Saját kutatásaim ebbe a nagyobb programba illeszkednek bele. A publikált eredményeknek köszönhetően, paradox módon ma többet tudunk az újkorban külföldön tanuló magyarországi hallgatókról, mind az akkoriban a hazai felsőoktatási intézményeket választókról. Egy nemrég indult, szintén nagyszabású kutatási projekt a 19–20. századi hazai egyetemi és főiskolai hallgatótságot vizsgálja.<sup>27</sup> Ha majd befejeződnek az éppen csak megindult kutatások, akkor majd lehetőség nyílik arra is, hogy a bécsi hallgatókra vonatkozó tényeket összevessük a korabeli magyarországi tanintézetek diákjaira vonatkozó információkkal. Az összevetést követően minden bizonnyal még élesebben kirajzolódnak majd a korabeli bécsi peregrinusok társadalmi összetételének jellemző vonásai.

---

<sup>25</sup> A témához bővebben: Mészáros István, *Középszintű iskoláink kronológiája és topográfija 996–1948*. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988)

<sup>26</sup> A kutatás elindítója, szervezője, és az eredményeket közzétevő kiadványsorozat (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban) szerkesztője Szögi László.

<sup>27</sup> A kutatásokat Karády Viktor irányítja.

THE SOCIAL BACKGROUND AND PRELIMINARY STUDIES OF  
STUDENTS FROM HUNGARY STUDYING IN VIENNA AT THE TURN OF  
THE 19<sup>TH</sup> AND 20<sup>TH</sup> CENTURY

At the turn of the century, 4795 students from Hungary enrolled at the seven civil universities and colleges in Vienna. A remarkable number of peregrinates arrived from the following contiguous regions of Hungary: the counties of the western borderland, those of the southern borderland, and the counties of Transylvania, inhabited mainly by Saxons. Many students came from Budapest, Kolozsvár and Szepes county as well. Compared with the denominational composition of the population of Hungary in that period, the rate of Israelite and evangelic students was larger among the peregrinates. Strikingly few students belonged to the denominations connected to the Hungarian ethnic group, i.e. Reformed and Unitarian. The native speakers of Hungarian formed the largest group among the peregrinates from Hungary, and the German speakers formed the second largest group. The rate of Serbian speaking students exceeded, however, that of Roumanian and Slovakian speakers fell behind of their proportion in the population of Hungary at that time. The parents of most students were merchants/tradesmen or intellectuals. Many students came from families of officials or had a title of nobility. Few of them, however, were offsprings of farmers. The larger part of the students enrolled at an institution of higher education in Vienna after studies at secondary school (or at a similar institution) and the smaller part of them after studies at a university or technical college. The majority of those who had studied at other universities came from universities in Hungary and the smaller portion of them from universities abroad.